

Giver samarbejde på tværs af sprogfag eleverne sprogøre?

Kan det virkelig passe, at tysk grammatik er så svær, at den kræver et særligt talent? Eller kan vi i undervisningen trække på elevernes tvær sproglige ressourcer og dermed gøre det lettere at forstå både grammatikken, den sproglige variation og meget andet på tværs af både dansk, tysk og engelsk?

Sprog er et vindue til verden. Og når man lærer flere sprog, åbner man vinduer til flere vidunderlige verdener, og får mulighed for at kommunikere med de mennesker, der befolker dem. Derfor ønsker vi, at eleverne i grundskolen lærer hele to fremmedsprog ud over dansk. For nogle elever går dette legende let, mens det for andre fører til oplevelser af utilstrækkelighed og frustration, oplevelsen af at være ”dårlig til at lære sprog” og ofte i særdeleshed ”dårlig til grammatik.”

Man taler tit om, at nogle mennesker har *sprogøre* – underforstået, at andre ikke har. Men hvori består sprogøret, og er det noget, der kan fremelskes i skolens undervisning? I mit ph.d.-projekt undersøger jeg *sproglig bevidsthed*, som er én blandt flere mulige vinkler på dette spørgsmål. Begrebet sproglig bevidsthed dækker her over noget bredere end specifikke sproglige kompetencer eller læringsmål; en tilgang til sprog, en måde at tænke og omgås sprog på. Den kommer til syne i forskellige måder at forholde sig til sproget på: opmærksomt, nysgerrigt, kreativt, analytisk, refleksivt eller holistisk.

Når elever oplever vanskeligheder i fremmedsprogstilegnelsen, kan det skyldes mange forskellige årsager. At jeg vælger at fokusere på elevernes **sproglige bevidsthed**, skyldes at sproglig bevidsthed kan hjælpe eleverne til at udnytte deres egne sproglige og læringsmæssige ressourcer bedst muligt. Alle elever, der lærer fremmedsprog, taler allerede mindst ét sprog i forvejen, og besidder derfor væsentlige sproglige ressourcer. Allerede som små udviser børn sproglig opmærksomhed og kreativitet i deres omgang med sproget, og begynder dermed udviklingen af sproglig bevidsthed.

Imidlertid udnyttes denne gryende udvikling af sproglig bevidsthed og den sproglige ressource, der ligger i modersmålet ikke tilstrækkeligt i skolens sprogundervisning. Det betyder, at eleverne på mellemtrinnet (hvor de møder andet fremmedsprog) ikke altid er i stand til at se sammenhængen mellem fx dansk, engelsk og tysk, og derfor går de glip af det sproglige udviklingspotentiale, der ligger i mødet mellem de tre sprog.

Derfor undersøger min afhandling elevers muligheder for udvikling af sproglig bevidsthed inden for rammerne af et **tvær sprogligt aktionsforskningsprojekt**. Den sproglige bevidsthed kan nemlig rettes mod hvilket som helst sprog – modersmål, andetsprog eller fremmedsprog – og kontrasterne og lighederne sprogene imellem udgør et frugtbart grundlag for sproglig opmærksomhed, refleksion og bevidsthed.

Sprogfag i skolens virkelighed

Sprogene dansk, engelsk og tysk er i skolen adskilt i tre fag med forskellige fagtraditioner, læringsmål og status. De undervises typisk af forskellige lærere, og disse lærere er typisk organiseret i forskellige faggrupper. Forudsætningerne for tværgående arbejde i de tre fag er derfor meget forskellige fra skole til skole. En betingelse for den fulde udnyttelse af det potentiale for sproglig bevidsthed, der ligger i samspillet mellem de tre sprog, er derfor at der skabes rammer for samarbejde imellem sprogfagene.

Det gjorde jeg i et **aktionsforsknings samarbejde** med tre lærere i dansk, engelsk og tysk i to femteklasser. Jeg ønskede at undersøge potentialer og udfordringer for sproglig bevidsthed gennem tværsproglig sprogundervisning på en måde, der tog højde for, at undervisningssituationer er komplekse sociale sammenhænge, hvor enhver forandring griber ind i et større system. Det betyder, at forandringen må forankres i skolens eksisterende virkelighed, hvis den skal være bæredygtig på længere sigt.

Aktionsforskningen som tilgang rummer netop denne mulighed, idet de deltagende lærere her inddrages på lige fod i udviklingen af den tværsproglige undervisning. Det var lærernes forståelser af undervisningens formål og vilkår, der udgjorde rammerne for den tværsproglige undervisning. I samarbejde afprøvede vi forskellige praktiske ændringer i sprogundervisningen, der havde det til fælles, at de skulle skabe sammenhæng på tværs af de tre fag dansk, tysk og engelsk. Intentionen var, at det tværsproglige potentiale skulle udfolde sig inden for rammerne af det normale skema. De tre lærere planlagde altså i fællesskab, men underviste hver for sig, i deres egne fag og klasser.

En mangesidig udforskning

I løbet af et helt skoleår mødtes vi hver 14. dag og diskuterede mulighederne for at skabe tværsproglige sammenhænge i undervisningen og reflekterede over de ændringer, lærerne gennemførte samt elevernes måder at engagere sig i den tværsproglige undervisning på. For at kunne følge den didaktiske udvikling såvel som elevernes sproglige bevidsthed tæt i forløbet, gennemførte jeg interviews med lærerne og udvalgte elever i begyndelsen af forløbet, samt deltog i undervisningen som observatør. I alt 103 lektioner undervisning observerede jeg på tværs af de tre fag.

Feltnoter og video fra undervisningen, såvel som lydoptagelser fra interviews og refleksionsmøder med lærerne udgjorde forskningsprojektets omfattende empiri. Empirien analyserede jeg kvalitativt i en refleksiv proces, hvor jeg lod teori og empiri gå i dialog med hinanden; dvs. at empirien ikke udelukkende blev kategoriseret efter på forhånd fastlagte kategorier, men at jeg derimod lod min teoretiske forståelse af sproglig bevidsthed og tværsproglig didaktik forme sig efter de mønstre, der trådte frem i empirien.

I stedet for at evaluere på de enkelte tværsproglige undervisningsforløb og andre tiltag, som lærerne gennemførte i løbet af projektet, ledte jeg i min undersøgelse af den tværsproglige didaktik efter mere almengyldige træk og undervisningsgreb, som ville kunne anvendes i forskellige kontekster. Jeg fandt her et stort tværsprogligt potentiale forbundet med **genkendelighed på tværs af sprogfagene**. Det vil sige, at når lærerne lykkedes med at etablere genkendelighed imellem sprogfagene, så var eleverne også i stand til at udnytte deres viden fra de andre sprogfag i undervisningen, og kunne dermed udnytte deres sproglige ressourcer bedre.

På tværs af sprog og fag

Et eksempel på genkendeligheden var det undervisningsforløb, hvor lærerne koordinerede deres grammatiske arbejde med substantiver (navneord) på tværs af fagene. Ved ganske enkelt at lægge det samme grammatiske fokuspunkt i alle tre fag i den samme uge, skabte lærerne så høj en grad af genkendelighed mellem de tre fag, at eleverne i tyskundervisningen inddrog viden fra både dansk og engelsk, og blev i stand til at identificere tyske substantiver, selvom de var nybegyndere i tysk.

Andre gange blev den tværsproglige genkendelighed etableret gennem fælles emner, parallelle undervisningsaktiviteter, fælles materialer eller bare fælles terminologi.

Et interessant fund var, at det ikke blot var de på forhånd koordinerede tvær sproglige tiltag, der bidrog til genkendeligheden på tværs af fagene. Den enkelte lærer kunne derimod gennem særlige tvær sproglige undervisningsgreb skabe et tvær sprogligt perspektiv inden for rammerne af sin egen enkeltfaglige undervisning. Dette skete gennem brugen af *tværfaglige referencer, inddragelse af tvær sproglige ressourcer og eksplicit sprogsammenligning.*

Når lærerne sammenlignede de tre sprog – hvad enten, der var tale om sammenligning af talemåder, enkeltord, bøjningsformer eller dialekter – etablerede de et særligt tvær sprogligt refleksionsrum. Dermed blev relevansen af tvær sproglig viden tydelig for eleverne.

Det var altså tydeligt på baggrund af mine analyser af empirien, at det inden for de givne rammer (normalt skema, men ekstra tid til fælles forberedelse) var muligt for lærerne at etablere tvær sproglige læringsrum, som eleverne gik aktivt ind i. Det var også tydeligt, at denne forandring krævede større anstrengelser fra lærerne, der ikke var vant til at arbejde sammen på tværs af de tre fag, end for eleverne, der ikke syntes at have vanskeligheder ved at inddrage viden fra et fag i et andet.

Tværfaglig reference

Fx når læreren spørger eleverne: "kender I det fra danskundervisningen?" og hermed trækker specifikt på erfaringer fra undervisning i de andre fag

Inddragelse af tvær sproglige ressourcer

Fx når læreren i forbindelse med en ny glose spørger "minder det dig om noget?" og gør det legitimt for eleven at trække på sine associationer fra andre sprog og dermed blive bevidst om sine egne sproglige ressourcer

Sproglig bevidsthed i praksis

Mine analyser af elevernes deltagelse i undervisningen i de tre fag viste desuden sammenhængen mellem tvær sprogligt arbejde og sproglig bevidsthed. Elevernes sproglige bevidsthed kom i undervisningen til udtryk på forskellige måder, som jeg med en videreudvikling af tidligere teori på området valgte at illustrere i en model med fem dimensioner. De fem dimensioner repræsenterer forskellige sproglige forholdemåder, der alle kan ses som udtryk for sproglig bevidsthed. Det centrale ved modellen er imidlertid samspillet mellem dimensionerne.

De fem dimensioner er *sproglig opmærksomhed, sproglig kreativitet, metasproglig viden, metasproglig refleksion og sprogforståelse*. Når sproglig bevidsthed undersøges gennem disse fem dimensioner, bliver det tydeligt, at elevens udøvelse af sproglig bevidsthed ikke altid falder inden for rammerne af sprogundervisningen, og at udviklingspotentialer dermed let overses. Eleverne spørger fx, hvorfor det hedder *blyant* og ikke *grafitant* (når der nu er grafit og ikke bly indeni), om *sko* ikke burde bøjes *skoer* i flertal (når det nu hedder *fiaskoer*) og om det tyske sprog mon mangler ord (når nu man på tysk ikke har æ, ø og å). Den slags forvirrende spørgsmål retter opmærksomheden væk fra undervisningens planlagte pointer, og deres potentiale kan dermed let overses i undervisningssituationen. Ikke desto mindre er de udtryk for sproglig kreativitet, metasproglig viden og refleksion, og for elevernes videre udvikling af sproglig bevidsthed, er det vigtigt, at denne type bidrag tages alvorligt i undervisningen.

Derfor er udviklingen af den femdimensionelle model et vigtigt bidrag til fremtidig sprogdidaktik. Hvis sproglærere med udgangspunkt i de fem dimensioner kan udvikle et blik for sproglig bevidsthed som den optræder i klasserummet, vil det være lettere for lærerne at hjælpe eleverne til at udvikle deres sproglige bevidsthed på tværs af de fem dimensioner.

Sprogøre til alle?

Projektet viser, at den tværsproglige didaktik rummer mulighed for at etablere tværsproglige læringsrum, hvor elevernes sproglige bevidsthed kan udvikles i alle fem dimensioner. Når det sker, kan elever og lærere i højere grad udnytte alle elevers tværsproglige ressourcer i sprogundervisningen, til gavn for elevernes fremtidige sproglæring og glæde ved sprog. Det kan godt være, at det ikke giver alle elever *sprogøre*, men gennem udviklingen af sproglige bevidsthed får de lettere adgang til at nå deres fulde sproglige potentiale, og dermed til succesoplevelser i sprogfagene.

Dette er vigtigt i et samfundsperspektiv, fordi færre og færre elever vælger fremmedsprog ud over engelsk på ungdomsuddannelserne, og fordi de videregående uddannelser og arbejdsmarkedet har svært ved at rekruttere unge mennesker med tilstrækkelige fremmedsprogskompetencer. Men det er også vigtigt for den enkelte elev, som oplever et større sprogligt handlerum og styrkede sproglige kompetencer. Og det er vigtigt for fagene. For tyskfaget, fordi det har så få timer, at det er vigtigt at bygge på al den viden, eleverne måtte have med sig. For engelskfaget, fordi udvikling af sproglig bevidsthed bidrager til udviklingen af et rigt og nuanceret sprog. Og for danskfaget, fordi den tværsproglige didaktik hjælper til at åbne elevernes øjne for den rigdom og mangfoldighed, der ligger i deres modersmål og slet og ret gøre dem interesserede i dansk som et sprog blandt mange andre i verden.

Line Krogager Andersen, ph.d.

Postdoc, Institut for Kulturvidenskaber, SDU

Tilknyttet Center for Grundskoleforskning (SDU), Center for Gymnasieforskning (SDU) og forskningsprojektet Plurilingual Education (KU, DFF)

Kontakt: lika@sdu.dk, tlf. 30911552